

Vazufa Khudiyeva

<https://orcid.org/0000-0002-5376-8385>

*Teacher, Baku State University, Faculty of Information and Document Management
Department of Document Management, Azerbaijan, vazufe@mail.ru*

Atıf Künyesi | Citation Info

Khudiyeva, V. (2024). 1926 Birinci Bakü Türkoloji Kongresi ile İlgili Belgelerin Araştırılması. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (6), 4573-4579.

1926 Birinci Bakü Türkoloji Kongresi ile İlgili Belgelerin Araştırılması

Öz

Türk dili konuşan halkların tarihinde müstesna bir olay olarak tarihe geçen 1926 Birinci Bakü Türkoloji Kongresi, üzerinden yıllar geçmesine rağmen araştırma konusu ve nesnesi olmaya devam etmektedir. Hem bilimsel araştırmalar hem de siyasi analizler sonucunda kongrenin düzenlendiği dönemin karmaşık tarihsel koşulları dikkat çekmektedir. Kongrenin sona ermesinden sonraki yıllarda yaşanan süreçler ve siyasi ilişkiler, Sovyet İmparatorluğu'nda ulusal konuların incelenmesi yönünde temel faktörlerden biridir. Dünyanın ve Sovyetler Birliği'nin önde gelen Türkoloji sahası bilim adamları ve düşünürleri, Türk halklarının etnografyası ve kültürü, tarihi, edebiyatı, dili ve alfabesi ile ilgili birçok önemli konunun tartışıldığı Birinci Bakü Türkoloji Kongresi'ne katılmışlardır. 26 Şubat - 6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü'de İmailiyye Sarayı'nda düzenlenen bu kongreye Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk halklarının temsilcilerinin yanı sıra yabancı konuklar da katıldı. Kongreye tarihçiler, yazarlar, şairler, bilim adamları, dilbilimciler ve diğer önemli düşünürlerden oluşan 131 kişilik bir heyet katıldı. Kongrede tartışılan temel konulardan biri de Latin alfabesine geçişin bilimsel-yöntemsel ilkelerinin tartışılmasıydı. Kongre katılımcılarının bundan sonraki akıbeti trajik olsa da, kongrenin Türk halkının kültürel entegrasyonu yönünde atılan önemli bir adım olarak tarihi bir öneme sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Türkoloji kurultayı, Türk dili konuşan halklar, ortak alfabe, ortak dil, 1926 Birinci Türkoloji Kongresi

1926 First Baku Turkological Congress and Related Documents

Abstract

The First Baku Turkological Congress of 1926, which went down in history as an exceptional event in the history of Turkic-speaking peoples, continues to be the subject and object of research despite the passage of years. As a result of both scientific research and political analyses, the complex historical conditions of the period when the congress was held draw attention. The processes and political relations in the years after the end of the congress are one of the main factors in the direction of the study of national issues in the Soviet Empire. Leading Turkological scientists and thinkers of the world and the Soviet Union participated in the First Baku Turkological Congress, where many important issues related to ethnography and culture, history, literature, language and alphabet of Turkic peoples were discussed. Between 26 February - 6 March 1926, this congress, which was held in Baku at the Palace of Imailiyya, was attended by representatives of the Turkic peoples living in the Soviet Union, as well as foreign guests. A delegation of 131 people including historians, writers, poets, scientists, linguists and other important thinkers attended the congress. One of the main issues discussed at the congress was the scientific-methodological principles of the transition to the Latin alphabet. Although the fate of the participants of the congress was tragic, it should be noted that the congress has a historical significance as an important step towards the cultural integration of the Turkish people.

***Keywords:** Turkological congress, Turkic-speaking peoples, common alphabet, common language, First Turkological Congress of 1926*

Giriş

Modern zamanlarda belge yönetimi, işlenmesi, saklanması ve bunların kamusal kullanımının düzenlenmesi süreci bir bilim dalı olarak belge yönetiminin teorik temelini oluşturmaktadır (Vazufa, 2022). Herhangi bir alana ait bir belgenin yaşam döngüsünü (oluşturulma anından imha sürecine kadar) yöneten bir sistem olarak belge yönetimi metodolojisini uygular (Sadigova, 2022). Doküman yönetiminin organizasyonlarda ve insan faaliyetinin çeşitli alanlarında uygulanmasının önemli avantajları vardır. Sürecin doğru kurgulanması ve belge yönetimi işlemlerinin esnek ve doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi, belgelerin temin edilmesi ve kullanılması sürecini kolaylaştırmaktadır (Ismayilov, 2022). Bu açıdan bakıldığında önemli bilimsel ve tarihi belgeler dahil olmak üzere Azerbaycan'ın tarihini, kültürünü, edebiyatını incelemek, belge akışının yönünü belirlemek ve belge yönetimi önemli

araştırma konularıdır. 1926 Birinci Bakü Türkoloji Kongresi Azerbaycan'ın ve Türk dünyasının bilimsel ve kültürel mirasının önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. 1926 yılında Bakü'de düzenlenen kongrede ana tartışma konusu Türk dili, edebiyatı, kültürü ve tarihi ile ilgili konulardır. Türkoloji kongresi, Türk dünyasının bilim ve eğitim alanında yeni bir aşamanın temellerini atmış, Türkoloji biliminin gelişmesine, ortak kültürlerin bilimsel araştırmalarının gelişmesine ivme kazandırmıştır (Qayıbov, 2013). Birinci Türkoloji Kongresi ile ilgili belge akışının geliştirilmesine yönelik çalışma bu açıdan önemini korumaktadır.

1. 1926 Birinci Türkoloji Kongresi Doküman Akışının Geliştirilmesi

Birinci Türkoloji Kongresi sürecine tartışmaların doğru belgelenmesinin yanı sıra örgütsel ve pratik konuların notlara yansımaları da eşlik etti. Bu açıdan bakıldığında Bakü Türkoloji Kongresi'nin organizasyon tedbirlerinin belgelenmesi önemli konulardan biriydi (İsmayilov & Khudiyeva, 2023). Kural olarak Kongreye davetiye gönderilmesi, organizasyonel konuların tescili, Kongre programının hazırlanması gibi önemli belgeler bulunmaktadır. Aynı zamanda Kongre sonuç tutanakları, tartışılan konulara ilişkin hukuki bilgi ve belgeler de mevcuttur (İsmayilov & Khudiyeva, 2023). Bu açıdan bakıldığında Bakü Türkoloji Kongresi ile ilgili belge akışının gelişimi incelendiğinde belgeleri şu kategorilerde toplamak mümkündür:

1. Kongre Düzenleme Kurulu tarafından oluşturulan belgeler;
2. Davetiyeler ve kayıt belgeleri;
3. Tartışma kayıtlarını içeren protokoller ve belgeler;
4. Rapor ve önerileri içeren belgeler;
5. Kongre ile ilgili bilimsel yayın ve dokümanların dağıtımı;
6. Kongre Dokümanlarının Arşivlenmesi;
7. 1926 Birinci Bakü Türkoloji Kongresine ilişkin elektronik dokümanların oluşturulması;

Öncelikle Kongre Düzenleme Kurulu tarafından etkinliğin amacını ve etkinliğin gündemini açıklayan dokümanlar hazırlandı. Böylece Kongre Düzenleme Kurulu, Kongreye bağlı komite ve gruplar arasında belge kontrolünü gerçekleştirdi. Komite esas olarak etkinliğin organizasyonuna ilişkin mali ve yönetsel belgeleri hazırladı (Latin esaslı yeni Türk alfabesi ve Birinci Bakü Türkoloji Kongresi, 2006). Kongreye Türkiye, Rusya, Avrupa, Kazakistan, Tataristan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Kuzey Kafkasya'dan davet edilen bilim insanı ve araştırmacılara özel davetiyeler gönderildi. Bu davetler doğrultusunda kayıtlar sağlandı.

Bildiğimiz gibi kongrede pek çok bilimsel konu tartışıldı (İsmayilov & Sadigova, 2022). Bu tartışmalar ağırlıklı olarak Türk halklarının ortak kültürüne, ortak lehçesine ve alfabe sistemlerine yöneliktir. Kongrenin zengin bilimsel mirası, Kongrede tartışılan her konu, konu etrafında yapılan tartışmalar ve sonunda alınan kararlar kayıt altına alındı. Böylece Kongreye katılan bilim insanları ve araştırmacıların dinlediği tüm sunumlar, çeşitli bilimsel bilgiler ve tüm raporlar yazılı olarak belgelendi. Bu raporlardan elde edilen bilimsel sonuçlar ve önerilen öneriler daha sonra bilimsel yayınlara yansımıştır. Türkoloji dergilerinde ve kültür dergilerinde geniş çapta yayımlandı.

2. Kongrede Alınan Kararları İçeren Belgeler

Kongrede alınan kararları içeren belgeler hazırlanmış olup, ikinci ve üçüncü düzey belgelerin oluşturulmasında ana kaynak olarak değerlendirilmiştir. Kongrede oluşturulan belgeler, Azerbaycan'da ve diğer katılımcı devletlerde Kongre ile ilgili bilimsel çalışmaların ve araştırmaların yazılmasına temel teşkil etmiş ve birincil kaynak olarak kabul edilmiştir (İsmayilov & Khudiyeva, 2022). Daha sonraki dönemlerde Birinci Bakü Türkoloji Kongresi ile ilgili olaylar, araştırmalar ve diğer belgelerden yola çıkılarak elektronik belge veri tabanı oluşturulmuştur. Elektronik belge yönetimi, Kongre ile ilgili elektronik belgelerin hazırlanması, restorasyonu ve kullanımını hızlı bir şekilde hayata geçirir (Khalilova & Iskenderli, 2023). Böylece Bakü Türkoloji Kongresi sonuçlarının analizi, daha geniş kitlelerde yapılan bilimsel tartışmalar sonucunda ek bir belge akışı geliştirdi.

Sonuç

Birinci Bakü Türkoloji Kongresi'nde geniş bir coğrafyayı kapsayan ve dünya kültürüne yeri doldurulamaz ilmi, kültürel ve edebi katkılar sağlayan çok sayıda Türk halkının kaderi tartışıldı. O dönemde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde önde gelen mevkilerde bulunan önde gelen devlet adamları ve aydınlar, kongrenin çalışmaları ile yakından ilgilendiler. Samad Agamalioğlu, Ruhulla Ahundov, Salman Mümtaz, Hüseyin Cavid, Habib Jabiyev, Ferhad Agazade, Hanafı Zeynalli, Mustafa Guliyev, Aziz Gubaydulın, Jabbar Memmedzade, Panah Gasimov, Celil Memmedzade, Bakır Çobanzade, Halid Said Hocayev, Nikolay Ashmarin, Hamid Sultanov, Hasan Musayev, Ahmed Pepinov, Mirza Davud Hüseyinov, 1926 Birinci Bakü Türkoloji Kongresi'nde Azerbaycan'ı temsil eden temsilcilerden biridir. Kongrede Azerbaycan'ın tek kadın temsilcisi, sosyo-politik figürü, Azerbaycan tarihinin ilk kadın bakanı, "Sharq Nazni" dergisinin editörü Ayna Sultanova da hazır bulunmuştur.

Birinci Bakü Türkoloji Kongresi kapsamında toplam 17 toplantı yapılmış, 14 konu hakkında 38 rapor dinlenmiş, tartışmalar yapılmış ve birçok karar onaylanmıştır. Dokuz gün süren Kongre Başkanlığı, tanınmış Doğu bilimcisi Akademisyen Vasili Barthold, Akademisyen Sergei Oldenburg, Avrupalı bilim adamlarının temsilcisi Profesör F. F. Mensel, Rusya Sovyet Federasyonu Halk Eğitim Bakanlığı'ndan Alexander Samoilovich Lagovitsin tarafından temsil edildi. Türkiye Cumhuriyeti'nden ise Fuad Köprülü ve Ali Bey Hüseyinzade katılmışlardır. Kongrenin aldığı kararlar ortak alfabe, ortak edebiyat dili, ortak terminoloji vb. esaslara dayanmaktadır. Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş fikri Birinci Bakü Türkoloji Kongresi'nin temel görev ve hedeflerinden biriydi. 1 Ocak 1929'da Azerbaycan SSR, Sovyetler Birliği'nin Türk cumhuriyetleri arasında Latin alfabesine geçen ilk ülke oldu. Sovyet hükümeti Arap alfabesinin kullanımını yasakladı ve Arap alfabesinin unutulması için birçok kitap yakma kampanyası düzenledi. Beş yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti de Latin alfabesine geçti. Türk dili konuşan diğer milletlerin Latin alfabesine geçmesi, kitlesel cehaletin ortadan kaldırılmasında olumlu bir etki yaratmıştır. Kongre sonrasında yeni alfabenin kullanımının yaygınlaşması, Türk dili konuşan halklar arasındaki bilimsel, kültürel ve edebi ilişkileri güçlendirdi. Ancak bu süreç uzun sürmedi. Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk dili konuşan cumhuriyetler ancak 1929-1939'da Latin alfabesini kullanabiliyordu. 1939'da Sovyet hükümeti, "işçilerin genel arzusu" adı altında, Türk dili konuşan cumhuriyetlerin Kiril alfabesine geçmesine ilişkin bir kararı kabul etti.

1926 Birinci Bakü Türkoloji Kongresi'nin yüzden fazla katılımcısı, 1930'ların sonlarında çeşitli baskılara maruz kaldı; "milliyetçi, pan-Türkist, karşı-devrimci" olmakla ve diğer asılsız suçlama ve iftiralarla suçlandılar. Pek çok insan aileleriyle birlikte sürgüne gönderildi ve öldürüldü. Bu nedenle ünlü tarihçi ve bilim adamı Ziya Bünyadov, araştırmasında 1926 Birinci Bakü Türkoloji Kongresi'ni "canlı tiyatro trajedisine" benzetmiştir. Salman Mümtaz, Hanefi Zeynallı, Hanefi Zeynallı, Bekir Çobanzade, Ruhulla Akhundov, Ayna Sultanova, Hamid Sultanov, Gazanfar Musabayov ve diğerleri baskılara maruz kaldıktan sonra sürgünde kurşuna dizildiler. Kongre çalışmalarını yansıtan kaynaklar arasında en önemlisi "Azdevlatkino" nun 1926 yılında yaptığı belgesel filmidir. "1. Türkoloji Kongresi" adlı kısa belgesel film, dünyada ilk kez Azerbaycan'da düzenlenen Kongre'nin tarihini yansıtıyor. 8 dakikalık bu filmde Samad Ağamalıoğlu, Gazanfar Musabeyov, Ali Bey Hüseyinzade ve Hüseyin Cavid rol almışlardır. Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk kez Birinci Bakü Türkoloji Kongresi'nde hukuki değerlendirmede bulundu. 2005 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham

Aliyev "Birinci Bakü Türkoloji Kongresi'nin 80. Yıldönümünün düzenlenmesine ilişkin" kararnameyi imzaladı. Kongrenin 80. yıldönümüne adanan uluslararası konferansın 2006 yılında Bakü'de düzenlenmesi düzenin ortaya çıkardığı konulardan biridir. 10 yıl sonra Azerbaycan'da Devlet Kongresi'nin 90. yıl dönümü kutlandı. 18 Şubat 2016'da Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Kongrenin 90. yılını kutlamak için bir emir imzaladığı görülmektedir. Türkoloji Kongresi ile ilgili arşiv belgelerinin ortaya konulabilmesi için daha ayrıntılı bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Bakü Türkoloji Kongresi, Türk dili konuşan halkların ortak tarih ve kültürünü araştırmak amacıyla düzenlenen bilimsel bir toplantıdır. Kongreye katılan her devletin elinde bu kongreye ilişkin belgeler ve bunların kopyaları bulunmaktadır. Bakü Türkoloji Kongresi ile ilgili belgeleri elde etmek için çeşitli kaynaklardan yararlanmak mümkündür. Bu hususta örneğin Milli Kütüphaneler ve Milli Arşivler önemli olup; örneğin Azerbaycan ve Türkiye'deki milli arşivlerde Türkoloji Kongreleri ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Üniversiteler ve Bilimsel Araştırma Merkezlerinde de bu kongrelere ilişkin belgeler bulunmaktadır. Örneğin Bakü Devlet Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı kapsamında önemli belgeler bulunmaktadır. Yine Türk Dil Kurumu (TDK), 1926 Bakü Türkoloji Kongresi ile ilgili bilgileri yansıtan tarihi belgeleri muhafaza etmekte ve bunları yerel araştırmacılar için değerli bir kaynak olarak sunabilmektedir.

Kaynaklar

Ismayilov, N. & Khudiyeva, V. (2022). Assessment of digital knowledge and research skills and overview of on going work at the national level, forecasting. Concepts of digitization. *Technium Social Sciences Journal*, 35, 593-600.

Ismayilov, N. I. & Khalafova, S. A. (2023 a). On the typology of document-information resources in the field of economy. *Universidad Y Sociedad*, 15(6), 224-232.

Ismayilov, N. I. & Khudiyeva, V. (2022) Assessment of digital knowledge and research skills and overview of on going work at the national level, forecasting. Concepts of digitization. *Technium Social Sciences* , 35, 593-600.

Ismayilov, N. I. & Sadigova, S. (2022). Synergetic foundations of the methodology of modern bibliography. *GRANI Journal*, 26 (5), 45-51.

Ismayilov, N. I. (2022) Library Resources: Allocation and Usage Problems (Comparative Analysis of the World and Regional Practice). *Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 1 (26), 38-43.

Ismayilov, N., & Khudiyeva, V. (2023). Conducting training and research, problem solving, creative thinking. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10(2), 643-649.

İsmayilov, N., & Khudiyeva, V. Analysis and Processing of Users' information and Research Requests. *Akademik Kitabxanaların Yeni Fəaliyyət İstiqamətləri*, 36.

Khalilova, N. & Iskenderli, Ə. (2023). Tsel'yu dannogo issledovaniya yavlyayetsya izmereniye biometricheskikh parametrov. *Zhurnal yestestvennykh teoreticheskikh issledovaniy*, 26 (6), 91-95.

kizi Sadigova, S. A. (2022). Initial Resources on Socio-Political Information. *European Journal of Humanities and*, 60.

Qayıbov, S. (2013). I. Bakü Türkoloji Kurultayı Bildirilerinin Satır Aralarında Halk Bilimi Meseleleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 19 (19), 207-220.

Vazufa, K. (2022). Skills to use digital resources. *Technium Soc. Sci. J.*, 36, 775.